

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДжЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

УДК 94(930)«1991/2023»

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2023/4.19>

Запорожченко Ю.В.

Університет митної справи та фінансів

ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ВИМІР ХРОНОТОПУ СЕПАРАТИЗМУ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

У статті проаналізовано національну історіографію з історії сепаратизму в Україні періоду незалежності, що методологічно спирається на принципи історизму, науковості, об'єктивності, системності та критичного аналізу історіографічних студій, а також на використання загальнонаукових, спеціальних та міждисциплінарних (соціологія, політологія, економіка) методів. Здійснено комплексний аналіз доробку вітчизняних істориків, що стосуються вивчення витоків та поширення сепаратистських рухів в Україні у 1991–2023 рр. Визначено основні групи праць з історії формування сецесіонізму на Донеччині та Луганщині та переростання сепаратизму в іредентизм в Криму. Підкреслено нове бачення дослідження питання крізь призму трансдисциплінарного виміру національного історіографічного дискурсу. З'ясовано, що історіографія періоду незалежної України з проблем зародження та спалаху сепаратизму на Півдні та Сході країни крізь призму історичної ретроспективи засвідчила маловивченість проблеми в історичній науці станом на 2014 р. Відображено важливу роль академічних інституцій Національної академії наук України у 2014–2023 рр., науковці яких розглядали питання сепаратизму у дискурсі досліджень «гібридної війни», методології історичної регіоналістики, історії етнонаціональних меншин та обґрунтування їхнього впливу на державницькі процеси в Україні. У межах використання міждисциплінарних підходів, до статті залучено аналіз наукових праць в галузі політології, соціології, філософії та інших гуманітарних наук, представники яких зосереджували увагу й на історико-аналітичних аспектах вивчення хронотопу сепаратизму.

Ключові слова: гібридна війна, іредентизм, національна історіографія, регіоналізм, сепаратизм, сецесіонізм, Крим, Луганськ, Донецьк, Україна.

Постановка проблеми. У 90-х рр. ХХ ст. українська історіографія зазнала трансформацій історіологічного орієнтуру та позбавлення радянського методологічного диктату. Поза сумнівом, науковці, у пошуках єдиної національної лінії відтворення державницької історії, заклали історіографічний фундамент наукових праць, присвячених розвитку усіх сфер життєдіяльності українського суспільства в багатовіковій хронології існування української державності та в часи переривання її національної екзистенції. Однак маловивченими в національному дискурсі залишалися проблеми потенційної загрози «зіткнення цивілізацій» на кшталт С. Гантінгтона [1]; питання внутрішніх етнічних конфліктів та прояву подвійної ідентичності населення певних регіонів, що сприяли спалаху сепаратизму й впливу останніх на цивілізаційну суб'єктність державності.

Оскільки зі здобуттям незалежності серед найбільш першочергових питань були правові та політичні аспекти розвитку держави, гострі регіональні залишалися поза увагою влади. В соціології домінує думка, що саме цей чинник є причиною виникнення регіоналізму, а недолюга регіональна політика спричинює сепаратизм через невдоволення діями центральної влади [2, с. 68–69]. Історики, розглядаючи причини такого явища, виокремлюють відсутність власної етики транскультурності та пограниччя в сучасній Україні, стверджуючи, приміром, що, для мешканців Донбасу ідентифікаційний вибір завжди був проблемою, а тяжіння до Росії доволі часто виявлялося сильнішим, ніж довіра до київської влади [3, с. 67]. Політологи однозначно доводять, що втручання Росії стало визначальним фактором ескалації сепаратизму в Україні [4, с. 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висвітлення аспектів регіоналізму / сепаратизму / сецесіонізму / іредентизму / в світі та в Україні, зокрема, крізь призму історіографічного аналізу представлено О. Андрущук. Науковець здійснив огляд зарубіжних праць істориків, соціологів, політиків за 1990–2000-і рр. з тлумачення та дихотомії вищезазначених дефініцій, вивчаючи публікації з історії етнополітичних процесів, які призвели до сепаратистських рухів. Отже, зарубіжна історіографія станом на 2019 р. представлена цілком масштабно у наукових працях історика [5, с. 150–186]. Погляди російських дослідників, в тому числі й на сепаратизм, проаналізувала К.В. Сілантьєва-Папп, відображаючи проблему крізь призму аналізу історіографії гібридної війни Росії проти України, довівши, що російські науковці неодноразово та несправедливо, у дусі російської ідеологічно-пропагандистської діяльності, звеличують лідерів сепаратистів, роль «руської весни» в історії Донбасу тощо [6, с. 211–217].

Попри те, що сучасна національна історіографія характеризується п'ятьма історичними періодами [7, с. 139], плин часу та нові реалії повномасштабного вторгнення Росії в Україну внесли свої корективи й, з урахуванням початку VI-го історичного періоду у 2021 р., вважаємо доречним рецензовані праці поділити на декілька груп: 1. роботи, присвячені сепаратизму в Криму з моменту проголошення незалежності України та переростання такого в іредентизм з 2014 р.; 2. доробки, що висвітлюють проблеми сепаратизму / сецесіонізму на Донбасі; 3. публікації неісторичного характеру, залучені в рамках застосування методології міждисциплінарності задля більш комплексного аналізу проблеми.

Важливість студіювання проблеми сепаратизму, через назрівання конфліктних ситуацій, як серед західних, так і південних та східних етнічних груп населення України, беззаперечно назріла у вимірі його просторово-часового континууму (хронотопу). Через відсутність комплексного історіографічного аналізу національних публікацій, з-поміж пріоритетних завдань нашої статті, постає необхідність у висвітленні праць вітчизняних істориків з інтерпретації хронотопу сепаратистських спалахів 1991–2023 рр. в незалежній державі Україна.

Метою статті є аналіз національної історіографії з історії сепаратизму в Україні періоду незалежності.

Виклад основного матеріалу. Етимологія та тлумачення терміну «сепаратизм» є переважно предметом дискутування авторів політичних студій. Сучасна ж історична історіографія тлумачить його як найрадикальнішу форму націоналізму, базовану на міфологізованому уявленні про державну незалежність як єдино прийнятну форму «національного самовизначення» [8, с. 96]. Науковці поділяють сепаратизм на релігійний та етнічний. Має дві форми – сецесіонізм (зазнав прояву на Донбасі) та іредентизм (наявний в Криму).

Prime time у формуванні історіографічної бази з проблеми розвитку сепаратизму на *Півдні та Сході країни* настав з подіями, що сколихнули світ у 2014 р. До вказаного часу тема потребувала реконцептуалізації з поглибленим вивченням причин політико-економічного, етнічного, регіонального характеру в ретроспективі. Цікавим виявився підхід історика В. Деревінського, який проаналізував дії В. Чорновола та ставлення його до кримського сепаратизму у 1989–1991 рр. Науковець підкреслив, що кримська проблема було штучно створена ще наприкінці існування Радянського Союзу, якому не було протидії збоку української республіканської влади, про що й мовив на засіданнях Верховної Ради у 1990 р. В. Чорновіл [9, с. 225–229].

Загалом, тема набула фундаментального виміру в дослідженнях регіональної історії Криму та Донецького й Луганського регіонів в інституційному осередку Інституту історії України Національної академії наук України (далі – ІІУ НАНУ), на базі якого з 2014 р. реалізується проект «Донбас і Крим у суспільно-політичному та етнокультурному просторі України: історичний досвід, модерні виклики, перспективи» [10]. Виконавці даного проекту, підкреслюючи актуальність концептуальної послідовності інтерпретації хронотопу проблеми, займають авангардну позицію у формуванні нових історіографічних традицій. Зазначена вітчизняна історіографія не лише відображає історичну ретроспективу проблеми [11], історики вдаються до більш глибокого наукового аналізу кримських питань [12], пов'язаних в тому числі й з сепаратизмом у 90-ті рр. ХХ ст. [13], які мають наслідки по сьогоднішній день [14]. Проблема, що інтерпретується істориками в глобальному та регіональному вимірі [15, с. 68], актуалізована в аналітичних доповідях [16], монографіях, статтях.

До тематики створення методологічної платформи формування історіографічного пласту видань, присвячених питанням регіоналізму,

сепаратизму, іредентизму в академічному середовищі Інституту, одними з перших звернулися В. Смолій та Я. Верменич, акцентуючи особливу увагу на актуальних проблемах порубіжних регіонів [17], підкреслюючи, що етнічні порубіжні конфлікти зазвичай бувають територіально-статусними чи сепаратистсько-іредентистськими, що також супроводжуються соціально-економічними та культурно-мовними складовими [18, с. 1369–1371]. Отже, нова методологічна концепція, започаткована Інститутом, спричинила формування історіографічного плацдарму, що визначає вагоме місце української «цариці наук» та національного гранд-нарративу на фронті «гібридної війни».

Цікавим є дослідження Є. Горюнової присвячене особливостям існування Криму в контексті української соборності, в дискурсі чого авторка звертає увагу на необхідність консолідації населення України в часи «гібридної» війни Росії проти України. В статті звертається увага й на проблеми сепаратизму в Криму на початку 1990-х рр. та посиленню проросійських настроїв серед населення півострова в останні роки ХХ ст. [19, с. 34–41].

В міждисциплінарних дискусіях кримський сепаратизм та боротьба з ним, наслідки врегулювання питання на економічному та політичному рівні між Україною та Росією у 1990-х та 2014 рр. проаналізовано В. Горбуліним [20], Н. Горло [21], С. Аслановою [22]; у працях політологів Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАНУ (далі ІПЕД ім. І.Ф. Кураса НАНУ) [23], та ін. [24], які не позбавлені історичного аналізу питань дестабілізації етнополітичної ситуації в Криму та переростання сепаратизму в іредентизм.

Продовжуючи історіографічний аналіз хронотопу сепаратизму в окремих регіонах України, варто проаналізувати дослідження науковців, що стосуються вивчення витоків та тенденцій поширення сепаратизму на *Сході*. М. Студенна-Скруква хронологічно прив'язує їх до періоду розпаду СРСР. А вже в 2014 р., на думку авторки, від Донбасу та Криму з елітами та російськими етнічними меншинами, можна було очікувати іредентистських рухів у бік Росії [25, с. 217].

Історик В. Головка звернув увагу на три етапи діяльності росіян в Україні у 2014 р., що безпосередньо вплинули на формування «вуличних сепаратистських рухів», створення квазідержав на чолі з місцевими маргінальними псевдоелітами та допомогу росіян у даному напрямку. За твер-

дженнями науковця, на 2014 р. на Донбасі не було помітних виявів сепаратизму, а сепаратистські настрої були справою невеликої групи місцевих маргіналів та привносилися ззовні [26, с. 5–21]. Такої ж думки дотримуються й науковці ІУ ім. І.Крип'якевича НАНУ [27, с. 186] та Національного інституту стратегічних досліджень, підкреслюючи, що донбаський гібридний сепаратизм в основі своїй визначається політичним сепаратизмом, що підтримується Росією [28, с. 86]. Соціологи ж, характеризуючи стан можливого назрівання спалаху сепаратизму з початку конфлікту, стверджують, що напередодні 2014 р. в регіоні Донбас «...не було яскраво вираженого інтелектуального, а тим більше політичного сепаратизму або іредентизму» [29, с. 6].

Витоки та особливості історичного розвитку сепаратизму на Донбасі з початку 90-х рр. минулого століття, досліджував політолог О. Нікорнов, наголосивши на значній ролі місцевого криміналітету та діяльності росіян у сприянні розгортанню сепаратистських процесів станом на 2014 р. [30]. Дослідниця Н. Марцінко резюмує, що економічний, а не етнічно-мовний чинник стали причиною «проросійськості» сепаратистів на Сході України, які збагачувалися за рахунок торгівлі з Росією, від чого прямо залежало звільнення певних територій у темпоральному вимірі з 2014 р. [31].

«Нашестя» росіян на Донбас у 2014 р. негативно вплинуло на всі сфери життєдіяльності українського суспільства на тимчасово-окупованих територіях Сходу. Національна нормативно-правова сфера не була спроможною максимально забезпечити регулювання захисту прав місцевих верств, що проживали в межах окупованих терен [32, с. 322–325]. В результаті, постраждали усі групи населення: від пересічних мешканців до власників крупного бізнесу й місцевих політичних еліт. Криза була прямою загрозою вже не лише бізнесовому середовищу, але і всій промисловості Донеччини (постраждала залізнична інфраструктура, призупинилися промислові операції); були й політичні фактори впливу – арешти активів росіянами (серед інвесторів до 2014 р. було доволі багато росіян) та санкції з боку Євросоюзу та США [33]. Результатом зазначених сепаратистських процесів стала й зміна поглядів місцевого населення у бік Росії. зазначене переформатування свідомості Кремлю вдалося здійснити за рахунок пропаганди та низки громадсько-політичних організацій, що, по суті, й сприяло, в результаті, зростанню проросійських настроїв [34].

Окрему групу видань в історіографії сепаратизму становлять доробки, присвячені аспектам національних, міжетнічних відносин у різних областях України. Першим спеціальним дослідженням з історії національних меншин України в історичному вимірі та в контексті суспільно-політичних трансформацій стала монографія В. Коцура [35], в якій автор звернувся до історії гострих сепаратистських проблем, що мали місце в Україні в окремих регіонах з 1990-х рр.

Історикиня Л. Якубова проаналізувала питання дихотомії типів Східної та Західної регіональних ідентичностей, аналізу «вічної теми» «двох Україн» на фоні «гібридної війни» й потенційних загроз втрати територіальної цілісності й суверенітету [36]. Дослідницею присвячено увагу й етнонаціональній історії Донбасу [37], включаючи аналіз сепаратистських рухів в період сучасного етапу націєтворення [38]. Динаміку спалахів сепаратизму в окремих регіонах держави у перші 25 років незалежності в процесі творення нації та державності досліджено й авторами колективних нарисів [39].

Як стверджується науковці, в часи зовнішньої агресії схильність до автономізації та сепаратизму посилюється з проявом вищого ступеню саме місцевої ідентичності, порівняно із загальнонаціональною [40, с. 30]. Тож, останнім часом українські історики пропонують нові стратегії консолідації суспільства, формулюючи основні напрямки в контексті сучасної ситуації з проявом іредентизму в Криму та сецесіонізму на Донбасі [41], вдаючись й до осмислення поняття «регіональна ідентичність» та процесів регіоналізації [42].

Наукове вивчення сепаратизму та його вплив на українську цивілізаційну ідентичність в історичній ретроспективі представили науковці ПЕД ім. І.Ф. Кураса НАНУ, стверджуючи, що ця війна стала випробуванням для українців на ступінь консолідованості та патріотизму [43, с. 386].

Представники різних наукових гуманітарних галузей зазначені аспекти почали вивчати у розрізі потенційних наслідків сепаратизму, регіоналізму, іредентизму в період 2000-х рр. Політологи, в дискурсі аналізу актуальності етнічного сепаратизму в Україні, вказують на низку сприятливих чинників за перші 10 років міленіуму, в тому числі й на історичні [44]. Рівень загрози сепаратистської проблеми у перші 20 років незалежності досліджено Т. Костюк, яка дійшла висновку, що в 2011 р. ще не було серйозних ознак сепаратизму чи сепаратистського руху, який би базувався на

самоорганізації громадян та мав би певну ідеологію й політичну програму [45, с. 125].

З плином незначного відрізка часу, академік В. Смолій, аналізуючи строкагість етнічного складу українського пограниччя, зазначив, що, це – історична даність, яка в новітніх умовах може спрацьовувати як на користь розвитку держави, так і відігравати деструктивну роль. На думку історика, потенційна загроза регіонального та етнічного сепаратизму, як засвідчує історичний досвід України, повноцінно нейтралізується лише послідовним запровадженням державних стратегічних програм економічної, політичної та культурної інтеграції регіонів» [46, с. 7]. В сучасній науковій площині актуальною стала й проблема десепа­ратизації українців у певних регіонах країни та нівеляція сецесіоністських рухів з метою їхньої мінімізації [47].

В контексті дослідження історіографії сепаратизму за часи незалежної України, групу вагомих історіографічних праць становлять й доробки, присвячені питанням національної пам'яті [48] та колективної свідомості жителів певних регіонів. Історикиня Л. Нагорна, досліджуючи регіональний вимір історичної свідомості, резюмувала відмінності між Західним та Східним регіонами, підкреслюючи, що перший віддає перевагу етнічним традиціям, де етнічна «ми-свідомість» витісняє інші форми самоідентифікації, а в другому – слабка регіональна ідентичність має виразну «патерналістську складову», успадковану від російської національної свідомості [49].

Розвиток колективної свідомості на Сході України у зв'язку з перебігом російсько-української «гібридної війни», запропонований соціологами крізь призму поглядів жителів «Двох Донбасів» у перший рік війни й висновки щодо формування української політичної нації та укріплення її на Сході та Півдні у 2014–2015 рр. (не без залишків советизації свідомості та утримання, девіантних проявів поведінки й соціальної апатії жителів тимчасово окупованих територій), проаналізовано соціологами І. Кононовим [50], І. Рущенко [51] та ін.

Історик Я. Калакура, вивчаючи проблему сепаратизму та колабораціонізму в незалежній Україні та її витoki в часових пластах, доводить, що не війна призвела до появи колаборантів, вона їх тільки виявила. Науковець наголошує на необхідності у винесенні повчальних уроків, у т.ч. й для істориків та створення запобіжників з метою спротиву «гібридній війні» [52, с. 104–108], фільтруванні науковцями антиукраїнської російської

історіографії та надає пропозиції щодо кардинального виходу з-під впливів ідеологічних наративів російських істориків [53, с. 108].

Висновки. Отже, з проголошенням незалежності України у 1991 р., сепаратистські рухи були інструментом дестабілізації державницьких процесів й потребували вирішення питання на вищому превентивному рівні. До 2014 р. в історіографії проблема репрезентована поодинокими працями, але піднімалася здебільшого представниками політичної науки. Тому, відсутність комплексних монографічно-дисертаційних

результатів аналізу в історичному вимірі, спричинила актуальність теми з початком незаконної анексії Криму та окупацією частин територій Донецької та Луганської областей у 2014 р. Питання зазнали вивчення науковцями в комплексі рекогніції аспектів «гібридної війни» та у руслі методології регіоналістики, як політичної, так й історичної, а також в дискурсі дослідження міжнародних та міжетнічних відносин, цивілізаційних вимірах національної та регіональної ідентичностей, питань національної пам'яті та колективної свідомості.

Список літератури:

1. Hantington S. The Clash of Civilizations and the remaking of World Order. URL: <https://www.stetson.edu/artsci/political-science/media/clash.pdf>
2. Журба І.В. Націоналізм та сепаратизм: історичні причини зародження, спільні та відмінні риси / І. В. Журба // *Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка*. 2018. № 9. С. 64–74.
3. Верменич Я., Ясь О. Український проєкт на перехресті культур та ідентичностей: українсько-російське пограниччя як простір «зіткнення цивілізацій»: аналітична записка / За ред. В. Смолія. НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2022. 78 с.
4. Мосора М.А. Сепаратизм як інституціоналізована політична практика: виклики для Європейського Союзу і України. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі політології за спеціальністю 052 «Політологія». Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2022. 216 с.
5. Androshchuk O. One Ukraine or many? Regionalism in Ukraine in interpretatsiakh zakhidnykh doslidnykiv (1991–2016). *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini. Zbirnyk naukovykh prats*. K. (2017). (27), 396–453. [in Ukrainian]; Андрощук О. Україна на історіографічній мапі етнополітичного регіоналізму 1990-х – 2000-х років / О. Андрощук // *Історіографічні дослідження в Україні*. К., 2019. Вип. 30. С. 150–186.
6. Сілантьєва-Папп К.В. Історіографія гібридної війни РФ проти України: погляд російських дослідників // *Науковий вісник Ужгородського університету*, серія «Історія», вип. 1 (40), 2019. С. 211–217.
7. Ігнатенко М., Москалюк М. Історична освіта у дискурсі еволюції державної політики України кінця ХХ – початку ХХІ ст. *Емінак: науковий щоквартальник*, 2022. 1(37). С. 135–149.
8. Верменич Я.В. Феномен пограниччя: Крим і Донбас в долі України / Відповідальний редактор В.А. Смолій. К.: Інститут історії України НАН України, 2018. 369 с.
9. Деревінський В.Ф. В. Чорновіл і кримський сепаратизм (1989–1991 рр.) // *Регіональна політика: історія, політико-правові засади, архітектура, урбаністика [зб. наук. пр.]*. Київ–Тернопіль: 2015. Вип. III. Матеріали Третьої Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 22-23 листопада 2017 р.). 2017. 3-х ч. Ч. 2. С. 225–229.
10. Крим від античності до сьогодення: Історичні студії / Відп. ред. В. Смолій. К.: Інститут історії України НАН України, 2014. 708 с.
11. Крим: шлях кризь віки. Історія у запитаннях і відповідях / НАН України. Інститут історії України. Відп. ред. В.А. Смолій. К.: Ін-т історії України НАН України, 2014. 456 с.
12. Смолій В., Кульчицький С., Якубова Л. Донбас і Крим в економічному, суспільно-політичному та етнокультурному просторі України: історичний досвід, модерні виклики, перспективи (Аналітична доповідь). К.: Інститут історії України НАН України, 2016. 616 с.
13. Якубова Л., Головка В., Примаченко Я. Русский мир на Донбасі та в Криму: історичні витоки, політична технологія, інструмент агресії: (Аналітична доповідь). Київ, 2018. 227 с.
14. Смолій В., Якубова Л. Крим і Донбас: проблеми й перспективи інтеграції в модерний український проєкт (аналітична записка) / НАН України. Інститут історії України. К., 2019. 116 с.
15. Смолій В., Якубова Л. Історичний контекст формування проєкту русский мир та практика його реалізації в Криму й на Донбасі (Аналітична записка). Київ, 2018. 144 с.
16. Верменич Я. Регіональна аналітика в Україні: сучасні дискурси соціогуманітаристики. Аналітична записка / Відповідальний редактор В.А. Смолій. К.: Інститут історії України НАН України, 2018. 110 с.
17. Верменич Я.В. Феномен пограниччя: Крим і Донбас в долі України / Відповідальний редактор В.А. Смолій. К.: Інститут історії України НАН України, 2018. 369 с.

18. ПЕРЕЛІОМ: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками. У двох книгах. Відпов. ред. Валерій Смолій; упоряд.: Геннадій Боряк, Олексій Ясь. Київ: НАН України. Ін-тут історії України, 2022. Книга 2. С. 803–1526.
19. Горюнова Є.О. Крим в контексті української соборності. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Історичні науки. 2023. Т. 34 (73). №1. С. 34–41.
20. Донбас і Крим: ціна повернення: монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна, О.С. Власюка, Е.М. Лібанової, О.М. Ляшенко. К.: НІСД, 2015. 474 с.
21. Горло Н. В. Функціональні та концептуальні моделі політики іредентизму: дис. на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук: 23.00.02 політичні інститути та процеси / Н. В. Горло; Запорізький національний університет; Львівський національний університет імені Івана Франка. Запоріжжя, Львів, 2019. – 486 с.
22. Асланов С.А. Дестабілізація етнополітичної ситуації в Автономній Республіці Крим / С. А. Асланов // *Актуальні проблеми політики: зб. наук. праць* / НУ «ОЮА»; Південноукр. центр гендерних досліджень; / Голов. ред. доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, академік АПН України С. В. Ківалов. Одеса, 2014. Вип. 52. С. 163–172.
23. Політичний процес в Автономній Республіці Крим: особливості, суперечності, прорахунки (1991–2014 рр.) Аналітична доповідь. К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2016. 304 с.; *Ієрархія цінностей населення Сходу та Півдня України: етнополітичний аспект в умовах російської агресії*: монографія / авт. кол.: В.А. Войналович (керівник, наук. ред.), В.Є. Єленський, О.Я. Калакура, В.О. Котигоренко, В.М. Кулик, Ю.О. Ніколаєць, Ю.М. Поліщук, М.Ю. Рябчук. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2021. 344 с.; *Національні меншини України в політичних процесах ХХ–ХХІ століть: стан і проблеми дослідження* / авт. кол.: Котигоренко В.О. (керівник), Калакура О.Я., Ковач Л.Л., Коцур В.В., Кочан Н.І., Ляшенко О.О., Ніколаєць Ю.О., Новородовський В.В., Панчук М.І. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2020. 624 с.
24. Питання автономії Кримського півострова. Дискусії, виклики, зміст / Тищенко Ю., Горобчишина С., Дуда А., Беліцер Н., Каздобіна Ю.; За заг. ред. Ю. Тищенко. Київ: ТОВ «Агентство «Україна», 2017. 76 с.
25. Тельвак В.В. Рецензія на монографію «*Studenna-Skrukwa M. Ukrainiński Donbas: Oblicza tożsamości regionalnej*. Poznań: Nauka i Innowacje, 2014. 307 s.» // *Український історичний журнал*, 2014. №3. С. 217.
26. Головка В. Революція достоинства и сепаратистский кризис: последствия для крупного донецкого капитала // *Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць*. Вип. 23 / Відп. ред. С.В. Кульчицький. К.: Інститут історії України НАН України, 2015. С. 5–21.
27. Між війною і соборністю. Соціокультурна інтеграція та адаптація переселенців з Донбасу та Криму. Західноукраїнський вектор: монографія / Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича [відп. ред. М. Литвин], Львів, 2017. 454 с.
28. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / За заг. Ред. В.П.Горбуліна. К.: НІСД, 2017. 496 с.
29. Масова свідомість у зоні воєнного конфлікту на Донбасі: монографія / за ред. І. Ф. Кононова; ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Вінниця, ТОВ «Твори», 2018. 230 с.
30. Ніконоров О. Історія розвитку сепаратизму в Донецькій області. URL: <https://dn.depo.ua/rus/donetsk/istoriya-rozvitku-separatizmu-v-donetskiy-oblasti-28102015090000>
31. Марцінко Н.М. Підтримка сепаратистських рухів Російською Федерацією на Сході України та її вплив на безпеку Європи. URL: <http://vnn.asv.gov.ua/article/view/203515>
32. Varabash Y. Derogations from the Obligations in Abiding by the State of the European Convention on Human Rights in Ukraine // *Часопис Київського університету права*. К., 2016. № 1. С. 322–325.
33. Головка В. Революція достоинства ... С. 5–21.
34. Benchuk V., Trofymovych V. Evolution Moods of Donetsk Residents on the Temporally Occupied Territory. *Skhidnoevropeiskiy istorychniy visnyk [East European Historical Bulletin]*, 2022. 23. 171–180.
35. Коцур В.В. Національні меншини України в контексті суспільно-політичних трансформацій 90-х рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст.: монографія / В. В. Коцур. ПереяславХмельницький, 2019. 594 с.
36. Якубова Л. Суспільство на війні: проблеми націєтворення. Частина перша. URL: <https://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/2198-larisa-yakubova-suspilstvo-na-vijni-problemi-natsietvorennya-chastina-1>
37. Якубова Л.Д. Етнонаціональна історія Донбасу: тенденції, суперечності, перспективи в світлі сучасного етапу українського націєтворення. К.: Інститут історії України НАНУ, 2014. 109 с.
38. Якубова Л. Інтеграція Донбасу і Криму vs дезінтеграція України: історичний досвід, сучасні виклики (аналітична доповідь). К., 2019. 333 с.
39. 25 років незалежності: нариси історії творення нації та держави / [Г.В. Боряк (кер. авт. кол.), В.В. Головка (координатор проекту), В.М. Даниленко, С.В. Кульчицький, О.М. Майборода, В.А. Смолій (відп. ред.), Л.Д. Якубова, С.О. Янішевський]; НАН України; Ін-т історії України. К. : Ніка-Центр, 2016.

796 с.

40. Ткачук А.Ф., Наталенко Н.В. Місцева ідентичність. Для територіальних громад і не тільки / А. Ткачук, Н. Наталенко. К.: ТОВ «Видавництво «Юстон», 2020. 98 с.

41. Кривицька О. Криза інтеграції у контексті перспективи консолідації українського суспільства. URL: https://ipriend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kryvytska_kryza.pdf

42. Ляшенко О. Деякі аспекти дослідження регіональної ідентичності / О. Ляшенко // *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 2016. Вип. 2. С. 271–283.

43. Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність / авт. кол.: О. Рафальський (керівник), Я. Калакура (науковий редактор), О. Калакура, М. Юрій. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2022. 512 с.

44. Басараб М. Причини етнічного сепаратизму: актуальність для України / М. Басараб // *Наукові записки* [Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України], 2009. Вип. 44. С. 313–322.

45. Костюк Т. Сепаратизм в Україні: ілюзія чи реальна загроза [Текст] / Т. Костюк // *Політичний менеджмент. Український науковий журнал*, 2011. № 4(49). С. 119–125.

46. Смолій В. Національне питання в Україні: виклики сучасності, уроки історії // Національне питання в Україні: виклики сучасності, уроки історії. Доповіді та матеріали всеукраїнської наукової конференції. 20 листопада 2014 р. К.: Інститут історії України НАН України, 2016. С. 5–10.

47. Авер'янова Н., Воропаєва Т. Нівеляція сепаратистських рухів та десепаратизація українського соціуму. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/29_2020/4.pdf

48. Панельна дискусія «Війна Росії проти України 2014–2022 рр.: історична ретроспектива і спроби наукової рефлексії» (19–20 травня 2022 р.) (уклали: О.Лисенко, О.Маєвський, В.Нахманович) // *Український історичний журнал*. 2022. Число 4. С. 4–54. URL: http://uhj.history.org.ua/doc/UIJ_2022_4_3

49. Нагорна Л. Історична свідомість у регіональному вимірі: українські реалії / Л. Нагорна // *Регіональна історія України: Зб. наук. ст.* К.: Інститут історії України НАН України, 2011. Вип. 5. С. 61–74.

50. Кононов І.Ф. Луганський синдром як масова аномічна реакція на розгортання гібридної війни / І.Ф.Кононов // *Девіантна поведінка: соціологічний, психологічний та юридичний аспекти: матеріали наук.-практ. конф.* (Харків, 10 квітня 2015 р.) / МВС України, Харківський національний університет внутрішніх справ. Х.: ХНУВС, 2015. С. 10–16.

51. Рущенко І. Феномен «двох Донбасів»: вектори розвитку колективної свідомості населення різних частин Донбасу в умовах гібридної війни. *Український соціологічний журнал*, 2017. № 1-2. С. 34–43.

52. ПЕРЕЛОМ: Війна Росії проти України... Книга 1. С. 104–108.

53. Калакура Я. Ідеологічна легітимація загарбницьких воєн і конструювання образу ворога в російській історіографії / Я. Калакура // *Український історичний журнал*. 2022. Число 4. С. 93–108.

Zaporozhchenko Yu.V. HISTORIOGRAPHY DIMENSIONS OF SEPARATISM CHRONOTOPE IN INDEPENDENT UKRAINE

In the article there has been analyzed the national historiography on separatism history in independent Ukraine, that had been methodologically based on the principles of historicism, scientificity, objectivity, systematicity and critical analysis of historiographical studies, as well as the usage of general scientific, special and interdisciplinary (sociology, political science, economics) methods. The complex analyses of national historians' works, which are related to the studies of the origins and spread of separatism movements in Ukraine in 1991–2022 has been done. There have been defined the main groups of works on the history of the “Rusyn movement” the formation of secessionism in Donetsk region and the evolutions of separatism into irredentism in Crimea have been defined. There has been offered a new vision to investigate the issue through the prism of the transdisciplinary dimensions of the national historiographical discourse. It has been known that the historiography of independent Ukraine on the issues of the origin and outbreak of separatism in the Southern and Eastern parts of the country through the historical retrospect prism has proved that the problem hadn't been widely studied until 2014. An important role of the academic institutions of the Ukrainian National academy of Sciences in 2014–2022 has been stressed, so as the scientists had been scrutinized separatism issues in the discourse of research on “hybrid war”, the methodology of historical regionalism, and the history of ethno-national minorities and the justification of their influence on state processes in Ukraine. Using the interdisciplinary approaches in the paper, the author has involved the analysis of scientific works in the field of political science, sociology, philosophy etc., whose representatives had also focused on the historical and analytical aspects of studying the chronotope of separatism.

Key words: hybrid war, irredentism, national historiography, regionalism, separatism, secessionism, Crimea, Luhansk, Donetsk, Ukraine.